

Pastos y Ravadas. Mol ha legre havui mafeu ...

Pau Plana i Parés - Jordi Rius Mercadé.

El Baix Gaià, és situat en una de les zones de Catalunya amb un folklore més ric i viu en qüestió d'elements i entremesos, el Camp de Tarragona i el Penedès, una zona que alhora ha articulat un model de fer i sentir la festa podríem dir que particular per la seva especificitat i la presència d'aquests elements, la majoria dels quals prenen actualment una important volada i protagonisme. En l'actualitat molts d'aquests elements reviscolen en les nostres contrades com són un seguit de balls (diables, gitanes, panderos, pastorets, bastons, ...) i altres elements festius (gegants, nans, i tot el bestiar festiu), que donen un marcat caràcter autòcton i fan que la festa sigui molt viva. Un exemple d'això el tenim amb la recuperació del Ball de Pastorets de Torredembarra.

La Riera de Gaià, que integra els nuclis de Virgili, Ardenya i la Riera, podríem dir que des de fa un temps s'ha afegit a aquesta recuperació del sentit de la festa tradicional, elaborant estudis¹ i duent a terme recuperacions i creacions de nous elements bastint en relatiu poc temps un seguici festiu que en l'actualitat inclou diversos elements com són: El Ball de Sant Miquel i Diables, el Ball de Nans de la Riera, la Colla Gegantera els Manotes, la que ostenta tres gegants, dos "Manotes" i el Bertan, figura que fa un homenatge al casteller rierenc Josep Bertran ("el Bertan de la Riera"), així com el recuperat Ball de Santa Margarida. Aquí també hauríem de parlar del Ball de Santa Creu².

Tot i això, val a dir que el folklore documentat a casa nostra pel que fa a balls i entremesos no s'acaba aquí, ja que s'han trobat referències d'un Ball de Bastons d'Ardenya del 1687 documentat a Tarragona, i de la Riera, s'han trobat notícies del Ball de Valencians, documentat el 1770 a l'Arboç i del Ball de Pastorets, documentat el 1851 i el 1859.

El Ball de pastorets sembla que es presentaria a escena com una variant del Ball de Bastons, afirmació basada en el fet clar i evident de que l'acció i desenvolupament del ball es basa en picar els diferents pals que duen els balladors. Pel que fa al seu orígens, diferents folkloristes han anat donant-ne la seva versió i la seva visió particular., reconeixent-li des d'un sentit religiós relacionat amb representacions nadalenques (Aureli Capmany), o restes d'antigues danses rituals pastorívoles de l'època precedent a l'agricultura (Violant i Simorra) o de religions desaparegudes i ignorades i en tot cas d'origen remot (Joan Amades). D'aquest origen ritual també en parla Jofre Vilà³. El que ens queda clar, a resultes de la documentació i de les notícies que ens han arribat, és l'extensió a molts indrets i a diferents cultures d'aquesta dansa.

Entrem ja en matèria i passem a veure el **Ball de Pastorets de la Riera**. Documentat el 1859. El text del ball fou localitzat pel Jordi Rius en una llibreta de Cal Espitxagò, transcrit per Joan Baldrich. Aquest text data de l'any 1859, però en l'últim full del text manuscrit trobem les dates "Del 1851" i "Del 1859". Sabem que el text fou transcrit el 1859 quan el Joan Baldrich, que interpretà el paper de Majoral, tenia 17 anys d'edat. A més, en el mateix llibret i a continuació dels parlaments del Ball de Pastorets, trobem els parlaments del Ball de Santa Margarida, també transcrits pel Baldrich, de l'any 1860, quan el transcriptor va interpretar el paper de soldat. L'aparició de la data de 1851 ens pot fer pensar que probablement el Ball de Pastorets era anterior a la data en que els tenim documentats. També podem comentar que segurament els balls parlats no sortien tots cada any, si ens fixem que el Joan Baldrich va interpretar el Ball de Pastorets el 1859 i el Ball de Santa Margarida el 1860. També, com ja veurem més endavant, un tal Josep Olivé repeteix en els dos balls com a intèrpret.

¹ En la bibliografia podeu repassar les diferents publicacions de les colles així com estudis que s'han anar realitzant.

² Aquest ball actualment ha pres un caràcter marcadament teatral a la italiana. Tot i així es conserva el text del ball de l'any 1909 compost pel rierenc Salvador Solé i podem afirmar que es tracta d'un ball parlat amb quasi totes les seves característiques.

³ Les cites les hem extret del llibre MIRALLES, Eloi, - *El Ball de Pastorets: Bucòlica tendresa a redós de la festa*. Quaderns de la Festa Major, Tarragona, Santa tecla 1994. P.5-6

Si bé tenim tot el text del Ball de Pastorets, un text ric en certs moments en referències particulars al poble, no es conserven o no tenim notícies fidedignes d'altres elements importants o millor dit bàsics per al seu desenvolupament com són la dansa (música i coreografia), i indumentària. Tot i això, podem trobar en el ball diferents elements indicatius que no farien més que confirmar-nos la generalitats que tants estudiosos han utilitzat quan no s'han pogut confirmar certes dades⁴.

L'**estructura** que presenta el ball, és prou similar a la general. Comença amb la presentació del Majoral per seguir amb els parlaments dels pastors que són contestats pel mateix. Al final de la ronda de parlaments dels pastors, hi intervé la Pastora. Després del parlament de la Pastora, aquesta i el Majoral canten unes "letrilles", dedicades a Santa Margarida. Aquest esquema segueix amb una repetició d'una segona tirada de parlaments dels pastors. Al final de la segona ronda i també després d'una nova intervenció de la Pastora, hi ha els parlaments burlescs dels diables. Acte seguit el Majoral tanca el Ball. El que no queda clar, segons les acotacions, és si després de cada parlament hi ha passada. Això ho diem perquè hi ha diverses anotacions sobre l'execució i d'aquestes passades no en diu res.

Els **personatges** que formen el Ball són vuit pastors, cinc dels quals són anomenats pel seu "nom de pila" ("Pistoles", "Maji", "Bartómeu", "Masiá" i "Juanét"), la Pastora, el Majoral i dos diables. Tot i això, trobem altres formacions com a Sitges, amb el Ball format pel Majoral, el Rabadà i set pastors (segons Violant i Simorra, sis dansaires), a Vilafranca amb la presència del Capità, Majoral, rabadà i cinc pastors, o el d'Igualada, on hi prenen part onze personatges: El Rabadà, el Majoral, la Filosa i vuit pastors. A Tarragona trobem el Majoral, la Pastora, dos Rabadans, dos pastors i dos diables⁵.

En vital relació amb els personatges, el document ens aporta una importantíssima documentació sobre la gent que feu el ball el 1859, i encara més, quin personatge feien. Els noms són els següents: **Pastors:** 1 - Juan Recazens, 2- Juan Sulé, 3 - Pere Marecade, 4- Jusepe Farre, 5 - Carlus Nevarru, 6 -Anton Rius, 7 - Pere Masdeu, 8 - Yzidro Llogostera; **Majoral:** Juan Baldrich; **Pastora:** Juan Sordé⁶; **Diables:** Miquel Guardis i Josep Olivé. Aquest últim, l'Olivé, també feu de diable en el Ball de Santa Margarida de l'any 1860 fet que ens pot fer pensar que devia posseir una certa traça l'hora d'interpretar aquest paper. Antigament eren molt ben considerats els diables que tenien facilitat i gràcia a l'hora d'improvisar la composició de versots. Tot i així, això no ho podem confirmar.

La temàtica dels **parlaments** que trobem en el ball són en gran majoria reflex de problemàtiques, de la vida del pastor com la cura dels corrals, la seva localització, la cura del bestiar donant-se un ampli ventall temàtic en relació amb aquest camp, ja que es parla des de les cures que se'ls ha de tenir, fins a la seva venda i el negoci que se'n pot fer. El Majoral, l'amo dels corrals i els ramats, dona solucions a les problemàtiques dels pastors, i els pastors saben que si fan cas del que diu el Majoral els problemes es solucionaran. La Pastora és l'exemple a seguir: companya del Majoral i fervorosament cristiana. El Majoral i la Pastora són fidels seguidors de la fe cristiana. Com a norma general, els pastors no queden massa ben parats, arribant-los a dir la Pastora que sols van a veure el Majoral perquè els doni vi. Els pastors que són desobedients pateixen desgràcies, com per exemple el pastor que confia en la bruixeria (el pastor primer). La temàtica és plena d'un fort contingut moralitzador i didàctic, des d'un punt de vista catòlic. Un ball que combat els infidels i convida a l'obediència dels poders establerts.

En general, els parlaments serien d'àmbit molt ampli. Tot i això, trobem algunes particularitzacions com ara que se'ns anomenen molts llocs on estan els pastors, llocs que van des del nostre riu "lo gayá" o el "terme de tamerit" fins a la Mussara o les muntanyes de Prades, passant per "la fire de Iarbós" (l'Arboç), emmarcant-nos un ampli espai geogràfic.

⁴ Veieu per exemple BARGALLÒ, Josep i GRAS, Rosalia, *-La Festa Major de Torredembarra a la segona meitat del segle XIX*, Centre d'Estudis Sinibald de Mas (monografies 3), Torredembarra, 1988 i MIRALLES, Eloi, *-Ob.Cit.* Ambdós usen antics folkloristes com Insenser o Francesc de Paula Bové.

⁵ ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES, *-Quadern n.3. Cercolets, pastorets i altres...*, Sitges, Festa Major 1982.P.93 (Sitges), 112 (Vilanova), 116 (Igualada.). Per Tarragona MIRALLES, Eloi, *-Ob.Cit.*, p. 24-25

⁶ Podem comprovar un cop més el fet de representar amb homes els papers femenins dels balls parlats.

Però se'ns dubte si hem de ressaltar algun personatge per la seva aportació, si més no descriptiva d'alguns elements del nostre poble, aquesta és la Pastora, que en els seus parlaments ens localitza molts punts importants del nostre terme, alhora que ens descriu alguns elements dels termes que hi toquen. Cal ressaltar, sobre tot el segon parlament, que ens ofereix una visió perfecta, una descripció exacta del que es veu des del Castellot, un petit turó situat a l'entrada del poble: "*Avitando ala montaña / De nostra santa Margarida / Y yá un aygua mol relioza / Y une enmite y abia / Tambe un castell enrrunat / Y un riu que pasa persota / Al detras de la montaña / Une fonteta niá / Que tots los que y van a beura / Fan gana para menjá / Y entre mich de los plans / També ya masdebenet / Que y van a veura moltas cabras / Y altres moltisims virets / Alli nomolte de instancia / Larmita de san antoni / Ques un sant mol paderos / A quantra el poder del dimón*". Així doncs, veiem com ens parla del riu, del castell, de l'ermita, destruïda a la guerra del francès i actualment perduda o no localitzada amb certesa, i la font de Santa Margarida. Ens parla de l'ermita de Sant Antoni d'Altafulla, que també es veu des del cim de la muntanya. També ens parla del Mas de Benet. Sobre aquest mas ja en parla en el primer parlament: "*A vuy es aquell gran die / De nos tre festivat / Es mol just quel empleyem / fen obres de pietat. / Si voleu veníremí / Dret alla mas de benet / Tot tocan les casteñoles / Cantarem 4 versets*". Són doncs, se'ns dubte uns fragments molt interessants per lo testimonial. Alguns d'aquests parlaments han estat estudiats per Pau Plana en un treball sobre consideracions arquitectòniques que es podien extreure del Ball de Pastorets⁷.

No podem deixar de comentar que les anomenades "letrilles" dedicades a Santa Margarida són en castellà. A més apareixen referències com "Cantarem 4 versets / A lá virgen margarite" (Majoral), "nostra verge del rosario" (Pastora) o "Suplicam a dios del cielo" (Pastora). Podem comprovar que aquestes referències emmarcades dins l'àmbit catòlic també són en castellà. Amb aquests parlaments s'evidencia el procés de castellanització de patia l'Església d'aquella època.

Pel que fa a la indumentària del ball, no ens n'ha quedat cap tipus de documentació, fet que ens obliga a mirar altres balls de pastorets i a consultar folkloristes i estudiosos i veure'n les característiques principals. Per fer doncs una descripció hauríem de tornar a fer referència a folkloristes com Insenser que ens descriuen els vestits: "... pel que toca a les calces, camalls i espartenyas van igual que els cercolets⁸. Porten armilla de pell i corbata amb nus que aguanta la seva faixa vermella: al cap barret de palla amb flocs blancs i cinta vermella; van proveïts de sarró i carabassetes, porten a la mà bassetja i a l'altra el garrot⁹. Malgrat que no tinguem referències directes sobre la indumentària del Ball de Pastorets a la Riera, si ens fixem en els seus parlaments ens trobem algunes al·lusions al vestuari i els utensilis dels pastors: calces i barret "Per qué també me vull comprá / Unes calces y un barret", la bassetja "Yo que agarro la besetje", el sarró "Que us umpli be lo serró", el garrot "Y un gambéto ben doble" i la carabassa "Nos faltaran carabasas / Ven grans y plenas de vi". La Pastora és seguida en el ball d'una ovella, tal com ens diu una acotació: "tocan pasade yl majoral pase pel mitch del ball ys quede en la pèstore y la uvelle".

En el tema de la coreografia i la música, tenim el mateix problema que en la indumentària i ens hem de tornar a referir a gent com Insenser. "En la passada se serveixen de la típica i vulgaritzada del pastoret, i en llurs exercicis, que són molt senzills, i amb auxili del garrot, s'hi afegeix la frase musical (...) repetint-se infinitat de voltes fins que s'hi alterna el respectiu parlament"¹⁰. Insenser també ens parla de jocs

⁷ PLANA, Pau, "Un retrat particular: Cultura Popular i patrimoni arquitectònic" dins les *Actes de les II Jornades Martinellianes -10-11-12 de juliol del 2000 - El Pinell de Brai*. (En Premsa).

⁸ "La indumentària dels Cercolets consisteix en calces blanques, amb vió vermell; camalls vermells amb cascabels, i espartenyas de vetes, amb una banda de blanques i altra de vermelles; faldilleta blanca amb dos galons vermells, curta d'un pam i mig; cos de camisa blanca, planxada, i mocador passat per l'espatlla en diagonal, quines puntes amaga la faixa, blava o vermella segons pertanyi a la secció de la dreta o a la de l'esquerra; al cap mocador de pita a al valenciana..." INSENSER, Antoni, *-El Penedès, Balls, Danses i Comparses*. Quaderns d'Aportació Cultural, Ajuntament de Vilafranca, Festa Major, 1982, p.30

⁹INSENSER, Antoni, *Ob.Cit.*,P.30

¹⁰ INSENSER, Antoni, *Ob.Cit.*, P.30. Podem trobar la melodia del Ball de Pastorets en diferents publicacions, però en la publicació de l' ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES, *-Ob.Cit.* p.87-118, hi podem trobar, apart d'un interessant estudi sobre

primitius “tal i com correspon a aquesta dansa”, i tot seguit ens els descriu dient-nos que “de bell antuvi posats equidistants, en dues fileres, van marcant el ritme picant a terra amb llurs garrots torts i groposos. Tot seguit s'estiren formant una cadena, agafant-se l'un a l'altre al garrot del company, tot serpentejant la corredissa del majoral o cap de colla, que aquest, de prompte, ficant-se per sota el braç del que segueix, obliga a caragolar tota la colla. En un altre exercici resulten entrecreuats els 8 garrots en l'eix dels quals hi puja el rabadà, que ja s'ha triat que sigui el més petit¹¹, o des de dalt, va sostenint els diàlegs del seu repertori amb el company corresponent¹². No sabem tampoc amb quin instrument s'acompanyaria, però en el text trobem esmentat el flabiol: “Y tocan lu fluviol / Anirem mol tisim bé / Pel terme de lauviol”.

Arribem ja al final de l'article, d'aquest breu text en que us hem presentat de manera esqueta i resumida el Ball de Pastorets de la Riera, una aproximació que hem fet des de diferents punts de vista i que ens permeten començar a entendre el document i el seu context. Tot i això som conscients que ens falta molt per saber i per descobrir. Cal doncs seguir treballant per a treure noves notícies a la llum sobre el nostre ball, i per arribar, en la mesura del possible a recuperar-lo i tornar-lo a fer reviure, com és el cas del Ball de Pastorets de Torredembarra.

Notes:

¹ En la bibliografia podeu repassar les diferents publicacions de les colles així com estudis que s'han anar realitzant.

² Aquest ball actualment ha pres un caràcter marcadament teatral a la italiana. Tot i així es conserva el text del ball de l'any 1909 compostat pel rierenc Salvador Solé i podem afirmar que es tracta d'un ball parlat amb quasi totes les seves característiques.

³ Les cites les hem extret del llibre MIRALLES, Eloi, - *El Ball de Pastorets: Bucòlica tendresa a redós de la festa*. Quaderns de la Festa Major, Tarragona, Santa tecla 1994. P.5-6

⁴ Veieu per exemple BARGALLÒ, Josep i GRAS, Rosalia, -*La Festa Major de Torredembarra a la segona meitat del segle XIX*, Centre d'Estudis Sinibald de Mas (monografies 3), Torredembarra, 1988 i MIRALLES, Eloi, -*Ob.Cit.* Ambdós usen antics folkloristes com Insenser o Francesc de Paula Bové.

⁵ ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES, -*Quadern n.3. Cercolets, pastorets i altres...*, Sitges, Festa Major 1982.P.93 (Sitges), 112 (Vilanova), 116 (Igualada.). Per Tarragona MIRALLES, Eloi, -*Ob.Cit.*, p. 24-25

⁶ Podem comprovar un cop més el fet de representar amb homes els papers femenins dels balls parlats.

⁷ PLANA, Pau, -“Un retrat particular: Cultura Popular i patrimoni arquitectònic” dins les *Actes de les II Jornades Martinellianes -10-11-12 de juliol del 2000 - El Pinell de Brai*. (En Premsa).

⁸ “La indumentària dels Cercolets consisteix en calces blanques, amb vió vermell; camalls vermells amb cascabels, i espartenyets de vetes, amb una banda de blanques i altra de vermelles; faldilleta blanca amb dos galons vermells, curta d'un pam i mig; cos de camisa blanca, planxada, i mocador passat per l'espatlla en diagonal, quines puntes amaga la faixa, blava o vermella segons pertanyi a la secció de la dreta o a la de l'esquerra; al cap mocador de pita a al valenciana...” INSENSER, Antoni, -*El Penedès, Balls, Danses i Comparses*. Quaderns d'Aportació Cultural, Ajuntament de Vilafranca, Festa Major, 1982, p.30

⁹ INSENSER, Antoni, *Ob.Cit.*,P.30

¹⁰ INSENSER, Antoni, *Ob.Cit.*, P.30. Podem trobar la melodia del Ball de Pastorets en diferents publicacions, però en la publicació de l' ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES, -*Ob.Cit.* p.87-118, hi podem trobar, apart d'un interessant estudi sobre diferents balls de pastorets de diferents llocs dels Països Catalans, una col·lecció de fins a 8 peces de diferents llocs, així com també dos esquemes coreogràfics.

¹¹ En el nostre ball no se'n parla.

¹² INSENSER, Antoni, *Ob.Cit.*, P. 30. Veure també MIRALLES, Eloi, -*Ob.Cit.*p.29-30

BIBLIOGRAFIA

-AGRUPACIÓ DE BALLS POPULARS DE LA RIERA, - “Ball de Santa Margarida”, *Riera dia a dia*, n.2, segon trimestre de 1997, Ajuntament de la Riera de Gaià, p.9

diferents balls de pastorets de diferents llocs dels Països Catalans, una col·lecció de fins a 8 peces de diferents llocs, així com també dos esquemes coreogràfics.

¹¹ En el nostre ball no se'n parla.

¹² INSENSER, Antoni, *Ob.Cit.*, P. 30. Veure també MIRALLES, Eloi, -*Ob.Cit.*p.29-30

-“La recuperació de la nostra cultura popular”, *Riera dia a dia*, n.3, tercer trimestre de 1997, Ajuntament de la Riera de Gaià, p.11

-“Els Balls Parlats: El Ball de Santa Margarida”, *Caramella*, n.3 Juliol-Desembre 2000, Carrutxa / Solc / Tramús.

- AMADES, Joan, *Costumari Català (diferents volums)*, Salvat Editores - Edicions 62, Barcelona, 1982.
- BALL DE DIABLES, -“El Ball de Diables al Baix Gaià”, *Riera dia a dia*, n.10, segon trimestre de 1999, Ajuntament de la Riera de Gaià, p.13-14
- BALL DE NANS, -“Ball de Nans”, *Riera dia a dia*, n.11, tercer trimestre de 1999, Ajuntament de la Riera de Gaià, p.9
- BARGALLÒ, Josep i GRAS, Rosalia, -*La Festa Major de Torredembarra a la segona meitat del segle XIX*, Centre d'Estudis Sinibald de Mas (monografies 3), Torredembarra, 1988
- BOVÉ, Francesc de P., -*El Penedès, Folklore dels Balls, Danses i Comparses Populars*, Impremta Ramon, El Vendrell, 1926
- COLLA GEGANTERA “ELS MANOTES”, -“El Bertran un gegant per al poble”. *Riera dia a dia*, n.6, segon trimestre de 1999, Ajuntament de la Riera de Gaià, p.7
- ESCOLA DE GRALLERS DE SITGES, -*Quadern n.3. Cercolets, pastorets i altres...*, sitges, Festa Major 1982.
- GARRIGA, Enric, -“Ball de Santa Margarida (la Riera de Gaià): text, representació, a Els Balls Parlats a la Catalunya Nova. Teatre Popular Català. Edicions El Mèdol (Col·lecció l'Agulla, 11), Tarragona 1992.

-“La resurrecció de Santa Margarida”, *Anbara. Agrupació de Balls Populars de Torredembarra*. N.2, Torredembarra, 1998, p.23-25
- INSENER, Antoni, -*El Penedès, Balls, Danses i Comparses*. Quaderns d'Aportació Cultural, Ajuntament de Vilafranca, Festa Major, 1982.
- MIRALLES, Eloi, -*El Ball de Pastorets: Bucòlica tendresa a redós de la festa*. Quaderns de la Festa Major, Tarragona, Santa Tecla 1994.
- PLANA, Pau, -*El Ball de Pastorets de la Riera, una primera aproximació* (treball inèdit).

-“Un retrat particular: Cultura Popular i patrimoni arquitectònic” dins les *Actes de les II Jornades Martinellianes -10-11-12 de juliol del 2000 - El Pinell de Brai*. (En Premsa).
- RAFÍ, Jaume, -*Apunts històrics de la Riera de Gaià*, Comissió de Festes del 175 aniversari de Santa Creu, La Riera de Gaià, 1985.
- RAMON, Ricard, RIUS, Jordi, i SANZ, Pere, -“Els Balls Parlats a la Riera de Gaià” *Riera dia a dia*, n.1, primer trimestre de 1997, Ajuntament de la Riera de Gaià, p.7

-RIUS, Jordi, *-Els Balls Parlats a la Riera i Ardenya* (Treball inèdit).

-La Riera, plaça de nou. Crònica castellera d'un petit poble del Baix Gaià, Colla Geganterera "Els Manotes", La Riera de Gaià, 1998.

-VIOLANT I SIMORRA, Ramon, *-Etnografia de Reus i la seva Comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat, Altafulla, Barcelona, 1990.*